

3. Криминология / Под ред. Б.В. Коробейникова, Н.Ф. Кузнецовой, Г.М. Миньковского. М., 1988. - С. 5; Криминология / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, Г.М. Миньковского. М., 1994. - С. 7; Александров Ю.В., Гель А.П., Семаков Г.С. Криминология: Курс лекций. - К.: МАУП, 2002. - 296 с. - С. 5.
4. Криминология. Учебник для вузов / Под общей редакцией доктора юридических наук, профессора А. И. Долговой. - М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА • М), 2001. - 784 с. - С. 151.
5. Криминология: Учебник / Под ред. акад. В.Н. Кудрявцева, проф. В.Е. Эминова. - М.: Юристъ, 1997. - 512 с. - С. 47.
6. Куц Ігор Георгійович. Боротьба з пожежами в житловому секторі (кримінально-правовий та криминологічні аспекти). Автореф канд. дис. 12.00.08. Київ 2003. - 19 с. - С. 12.
7. Микитчик Андрій Васильович Криминологічні засади запобігання шахрайству з нерухомістю. - Автореф. Канд. 12.00.08. 2008. - Київ - 20 с. - С. 10.
8. Литвинов О.М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: Монографія. - Х.: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. - 446 с. - С. 158; Криминология: Учебник для вузов / Под общ. ред. д.ю.н., проф. А.И. Долговой. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Норма, 2005. - 912 с. - С. 268.
9. Литвинов О.М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: Монографія. - Х.: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. - 446 с. - С. 163.
10. Тацій Максим Сергійович. Криминологічний аналіз агресивної корисливо-насиленницької злочинності та запобігання їй. 12.00.08 - кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Автореф. Дис. канд. юрид. наук. - 2011. - Харків. - 20 с. - С. 11.
11. Шаргородский М.Д. Преступность, ее причины и условия в социалистическом обществе // Преступность и ее предупреждение. - Л.: Изд-во ЛГУ, 1966. - С. 30.

УДК 340.15 : 349.6

В.М. Попревич

**РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ЛІСОПОРУШЕННЯ У ПЕРЕХІДНИЙ ПЕРІОД
(1991 – 2011 РР.)**

В статті розглянуті основні напрями та характерні особливості розвитку інституту кримінальної відповідальності за лісопорушення у період існування незалежної України. Виявлено чинники неефективності кримінально-правової охорони лісу на сучасному етапі. Окреслено шляхи удосконалення чинного КК України 2001 р. у частині посилення відповідальності за деякі види лісопорушень.

Ключові слова: ліс, злочини проти довкілля, лісопорушення, кримінально-правова охорона лісу, перехідний період.

В статье рассмотрены основные направления и характерные особенности развития института уголовной ответственности за лесонарушения в период

существования независимой Украины. Выявлены факторы неэффективности уголовно-правовой охраны леса на современном этапе. Очерчены пути совершенствования действующего УК Украины 2001 г. в части усиления ответственности за некоторые виды лесонарушений.

Ключевые слова: лес, преступления против окружающей среды, лесонарушения, уголовно-правовая охрана леса, переходный период.

The article describes the main trends and characteristics of the development of criminal liability for the forest law infractions in independent Ukraine. The factors of inefficiency of the forest criminal protection today were found. The ways of improvement of the current Criminal Code of Ukraine 2001 in the part of increasing the responsibility for certain types of the forest offences were defined.

Key words: forest, crimes against the environment, forest law infractions, forest criminal protection, transitive period.

Актуальність теми дослідження зумовлена декількома причинами. По-перше, сьогодні в Україні спостерігається негативна тенденція до зростання рівня злочинності у лісовій сфері. При цьому, злочини, пов'язані з лісами, вчинюються організованими групами з використанням сучасних технічних засобів, що посилює їх суспільну небезпеку, ускладнює проведення слідчих дій та притягнення винних до кримінальної відповідальності. По-друге, з огляду на те, що Україна належить до числа лісодефіцитних країн, позаяк площа лісів складає лише 15,9% її території, а у степових регіонах коливається від 3 до 7%, цінність наявних лісів особливо зростає. По-третє, неефективність сучасних підходів до охорони лісів свідчить про необхідність посилення кримінально-правових заходів у боротьбі із злочинними посяганнями на цей природний ресурс.

Аналіз публікацій показує наявність порівняно невеликої кількості праць, присвячених дослідженню історичного аспекту кримінально-правової охорони лісів. Фрагментарно дана тема розглядалася С. Б. Гавришем, Б. В. Кіндюком, О. І. Логвиненко, В. К. Матвійчик, П. В. Мельником, В.Л. Мунтяном, О.В. Сасовим, О.В. Скворцовою. Значний внесок у розв'язання проблеми зроблено російськими фахівцями з лісового права – В.К. Биковським, С. А. Боголюбовим, М. М. Бринчуком, О. О. Лачніним, Б. О. Молчановим, О. О. Зинов'євою, М. О. Соколовим. У їхніх публікаціях висвітлюються проблеми поточного законодавства у сфері кримінально-правової охорони лісів РФ. Еволюція вітчизняного інституту кримінальної відповідальності за лісопорушення у перехідний період потребує подальших досліджень.

Метою роботи є дослідження історії розвитку інституту кримінальної відповідальності за лісопорушення у перехідний період (199 – 2011 рр.).

Викладення матеріалів дослідження необхідно розпочати з того, що на сучасному історичному етапі розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за лісопорушення відбувається за складним вектором. З

огляду на це, видається за доцільне розглянути динаміку розвитку кримінально-правової охорони лісів у так званій перехідний період (1991 – 2011 рр.) за допомогою хронологічного методу.

Одним з перших законодавчих актів, що визначив засади юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону довкілля, у тому числі лісового законодавства, став ЗУ "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25 червня 1991 р. Так, відповідно до ст. 70 Розділу XV Закону, визначення, зокрема, складу екологічних злочинів, порядок притягнення винних до кримінальної відповідальності за їх вчинення встановлюються Кримінальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Зазначимо, що у структурі Міністерства лісового господарства, що збереглася від радянських часів, продовжувала діяти державна лісова охорона. Відповідно до затвердженого 21 липня 1992 р. Положення про нього, на міністерство покладалося завдання щодо організації служби державної лісової охорони, координації її роботи по контролю за станом, використанням, відтворенням, охороною і захистом лісів. Порівняння Положень про державну лісову охорону СРСР 1950 р. та про державну лісову охорону 2009 р. засвідчило, що характерними завданнями цього органу, попри різне їх формулювання, є власне забезпечення охорони лісів від пожеж, незаконних рубок, крадіжок, знищення та інших лісопорушень, а також здійснення контролю за дотриманням лісового законодавства. У Положенні 2009 р. до завдань держлісоохорони віднесено також запобігання злочинам у сфері лісового господарства та використання лісових ресурсів [1]. Обидва Положення закріплюють також право (повноваження) посадових осіб держлісоохорони, відповідно до покладених на неї завдань, складати протоколи та розглядати справи про лісопорушення, надсилати у відповідні державні органи (суди, міліцію, прокуратуру) матеріали про притягнення осіб, які порушили лісове законодавство, до кримінальної відповідальності.

Для українських лісів характерним є те, що значні площі цього природного ресурсу (13%) входять до складу територій природно-заповідного фонду. Тому важливе значення має, зокрема, ст. 64 ЗУ "Про природно-заповідний фонд України" 1992 р., яка передбачає застосування адміністративної, цивільної або кримінальної відповідальності за наявності ознак одного з дев'яти складів зафіксованих у ній правопорушень. При цьому зауважимо, що у чинному на момент прийняття Закону Кримінальному кодексі була відсутня відповідальність за лісопорушення, вчинені щодо лісів у складі природно-заповідного фонду. Натомість, у нині діючому Кримінальному кодексі санкцією ст. 246 передбачена відповідальність за незаконну порубку лісу у заповідниках, територіях та об'єктах ПЗФ.

Необхідність істотних змін у лісовому законодавстві, продиктована розвитком економічних відносин в країні, а також потреба у запровадженні нових підходів до охорони лісів та інституту відповідальності за лісопорушення, зумовили прийняття нового Лісового кодексу 21 січня 1994 р. В ньому ст. 141 містила вісімнадцять складів порушень лісового законодавства, за які винні особи підлягали адміністративній, цивільно-правовій або кримінальній відповідальності [2]. При цьому, до чинного тоді Кримінального кодексу не було внесено відповідних змін.

Крім того, ст. 160 КК УРСР 1960 р. у редакції до 1995 р. встановлювала кримінальну відповідальність за незаконну порубку лісу, шкода від якої перевищувала, залежно від категорії лісів, сто, двісті або триста карбованців за такою, встановленою для обчислення розміру стягнень за шкоду, заподіяну незаконною порубкою і пошкодженням дерев і чагарників. З огляду на те, що відповідно до Постанови Президії Верховної Ради України "Про введення в обіг на території республіки купонів багаторазового використання" від 9 вересня 1991 р. радянські рублі припинили бути законним платіжним засобом і поступово були витіснені з обігу, склалася ситуація, за якої державні органи при розслідуванні та розгляді справ не мали змоги об'єктивно визначати розмір шкоди, спричинюваної незаконною порубкою та іншими лісопорушеннями. Законом від 8.02.1995 р. "Про внесення змін до законодавчих актів України щодо застосування кримінальних покарань у вигляді штрафу" було запроваджено обчислення штрафів і розміру шкоди від незаконної порубки лісу відповідно до мінімального розміру заробітної плати.

Початок ХХІ ст. характеризувався різким зростанням числа незаконних рубок у Карпатському регіоні, ліс з якого контрабандою вивозився за кордон, і, як наслідок, істотним скороченням лісових площ цього регіону. З метою розв'язання цієї проблеми Законом від 10 лютого 2000 р. Верховною Радою України було запроваджено мораторій на проведення суцільних рубок та рубок головного користування на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону, яким також обмежувались рубки на пологих і спадистих схилах, на стрімких схилах, в смугах вздовж каналів, гідротехнічних та інших споруд [3]. При цьому не був створений механізм реалізації цього Закону, положення якого, таким чином, залишилися декларативними. Зокрема, не були передбачені заходи юридичної, у тому числі кримінальної, відповідальності за порушення мораторію.

Новим етапом розвитку кримінально-правової охорони лісів стало прийняття 5 квітня 2001 р. Кримінального Кодексу України. До злочинів, пов'язаних з лісами, які знайшли відображення у чинному КК: належать: знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245); незаконна порубка лісу (ст. 246); порушення законодавства про захист рослин (ст. 247). Суттєвим здобутком даного законодавчого акта, у порівнянні з попере-

днім Кримінальним Кодексом 1960 р., стало виділення у ньому окремого розділу VII "Злочини проти довкілля", що охоплює ст.ст. 236–254.

Серед недоліків чинного кримінального законодавства про охорну лісів слід зазначити відсутність у КК України роз'яснення таких понять, як істотна шкода від незаконної порубки, тяжкі наслідки, загально небезпечний спосіб, незаконна порубка. З метою однакового та обґрунтованого застосування судами кримінального законодавства, пов'язаного з охороною довкілля, Пленум Верховного Суду України прийняв постанову від 10 грудня 2004 р. № 17 "Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля". У даному правовому акті, зокрема, міститься роз'яснення "тяжких наслідків", що включають загибель чи масове захворювання людей, погіршення екологічної обстановки, тяжкі хвороби рослинного світу, неможливість відтворення природних об'єктів. Під загибеллю людей слід розуміти смерть хоча б однієї людини, що сталася внаслідок вчинення злочину проти довкілля. Істотною шкодою визнається знищення певних видів дерев у тій чи іншій місцевості; погіршилися породний склад, якість, захисні, водоохоронні та інші екологічні властивості лісу.

Неоднозначним у вітчизняному законодавстві є визначення незаконної порубки, яке міститься лише у підзаконних актах. Зокрема, Постанова КМУ № 521 від 21.04.1998 р. "Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах території та об'єктів природно-заповідного фонду України" роз'яснювала, що "під незаконною порубкою слід розуміти рубку без спеціального на не дозволу, або за наявності дозволу, але не тих рослин, не на тих площах, ділянках, не в тій кількості (понад ліміт), не в ті терміни, що передбачені дозволом". У згаданій вище Постанові Пленуму ВСУ незаконною визнається порубка дерев і чагарників, вчинена: без відповідного дозволу; за дозволом, виданим із порушенням чинного законодавства; до початку чи після закінчення установлених у дозволі строків. Таким чином, варто наголосити, що поняття "незаконна порубка" є значно ширшим за поняття "самовільна рубка".

З метою покращення ситуації із запобіганням, своєчасним виявленням та розслідуванням лісопорушень, у тому числі тих, за які передбачена кримінальна відповідальність, Указом Президента України від 5 січня 2004 р. та Постановою КМ України від 16 червня 2004 р. "Про урядові органи державного управління у складі Міністерства охорони навколишнього природного середовища" було створено Державну інспекцію з контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів (Держлісінспекція). Серед повноважень цього органу було передбачено право доставляти осіб, що вчинили порушення вимог законодавства у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів до органів внутрі-

шніх справ або виконавчих органів сільських, селищних рад, якщо особу порушника не може бути встановлено на місці вчинення порушення. На додаток до цього, згідно з п. 8, Держлісінспекція, так само, як і держлісоохорона, має право передавати до прокуратури, органів досудового слідства та органів дізнання матеріали про діяння, в яких вбачаються ознаки злочину.

У період діяльності Держлісінспекції з липня 2004 р. по жовтень 2006 р. було проведено 7796 перевірок дотримання лісового законодавства, складено 7004 протоколи, з них 773 передано до суду, а за направленими до правоохоронних органів матеріалами передано до судово-слідчих органів 776 справ на суму 20 млн. 943 тис 780 грн. [4]. На додаток до цього, інспекцією виявлені незаконні порубки в обсязі 20499 м³, через порушення вимог природоохоронного законодавства зупинено виробничу діяльність 233 об'єктів, на яких проводилися лісгосподарські заходи. Одним з показників ефективності роботи Держлісінспекції стало проведення 995 перевірок дотримання природоохоронного та лісового законодавства спільно з прокуратурою, СБУ та МВС.

Попри те, що діяльність Держлісінспекції сприяла зменшенню кількості лісопорушень, вона торкалась інтересів різних відомств, особливо Державного комітету лісового господарства та Міністерства охорони навколишнього природного середовища, якому підпорядковувався цей орган. З цієї причини, на думку В. Акулова-Муратова, 19 липня 2006 р. постановою КМ України № 997 було вирішено ліквідувати Держлісінспекцію, функції якої були розподілені між Державною екологічною інспекцією та Державною лісовою охороною [4]. Як було зазначено вище, посадові особи держлісоохорони, відповідно до затвердженого Положення про неї, отримали право складати протоколи про правопорушення у цій сфері, доставляти особу, яка порушила лісове законодавство, в органи внутрішніх справ, звертатися до органів прокуратури з клопотанням про подання позовів до суду, про відшкодування втрат лісгосподарського виробництва, надсилати у відповідні державні органи матеріали про притягнення порушників до кримінальної, адміністративної чи дисциплінарної відповідальності. Крім того, посадові особи держлісоохорони мають право зберігати, носити і застосовувати зброю та спеціальні засоби в порядку, встановленому законодавством.

Своєю чергою, до повноважень Державної екологічної інспекції, діяльність якої регламентувалася Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 19 грудня 2006 р. № 548, також належали питання охорони лісів від незаконних посягань. Так, у п. 8 співробітники Держекоінспекції, так само, як і держлісоохорони, наділялись повноваженням доставляти осіб, які вчинили порушення вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, до органів внутрішніх справ та Державної прикордонної служби. На додаток до

цього, згідно з п. 11, на них покладался обов'язок передавати до правоохоронних органів матеріали про діяння, у яких вбачаються ознаки злочину.

Одним з найбільш небезпечних видів кримінально караних лісопорушень, є знищення лісу шляхом підпалу або через необережне поводження з вогнем. Так, наприклад, у 2010 р. підрозділ Державного агентства лісових ресурсів разом з пожежно-рятувальними підрозділами МНС України брали участь у гасінні близько 1000 лісових та торф'яних пожеж, на які були заподіяно 5,2 тис. чоловік особового складу, 1,2 тис. одиниць пожежної та аварійно-рятувальної техніки.

Попри значну суспільну небезпечність цього виду злочину, у диспозиції ст. 245 не конкретизовані способи знищення або пошкодження лісових масивів та зелених насаджень і, зокрема, відсутня вказівка на таку кваліфікуючу ознаку складу злочину, як підпал або знищення/істотне пошкодження лісу через необережне поводження вогнем. При цьому такий поділ існував у КК УРСР 1960 р., в якому за умисне (ст. 89) та необережне (ст. 90) знищення або істотне пошкодження лісових масивів встановлювались покарання різної тяжкості. Збережено цей поділ і у ст. 261 "Знищення або пошкодження лісових насаджень" чинного КК Російської Федерації 1996 р., де у частині першій встановлена відповідальність за знищення/пошкодження лісових та інших насаджень унаслідок необережного поводження з вогнем, а у частині третій – відповідальність за вчинення цього діяння шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом.

Важливим у зв'язку з вище наведеним видається розгляд історичного аспекту питання про кримінальну відповідальність за лісові пожежі. Так, якщо у Статуті Великого князівства Литовського 1566 р. за артикулом 17 "Про пожежі у луці" винні у виникненні лісової пожежі засуджувалися до страти, то у Статуті 1589 р. у тому ж артикулі 17 знаходимо вже розмежування відповідальності за умисний підпал та пожежу, що сталася з необережності.

У середині 2000-х рр. в українському законодавстві набрала оберті чергова реформа лісового законодавства та управління лісовою галуззю. Нова редакція Лісового Кодексу, затверджена Законом України від 8 лютого 2006 р. започаткувала наступний етап у розвитку кримінально-правової охорони цього природного ресурсу. Так, у ст. 105 ЛК-2006 було зафіксовано 19 складів порушень лісового законодавства, у тому числі й тих, за які передбачалася кримінальна відповідальність [5]. При цьому лише частина з кримінально караних лісопорушень отримала закріплення у Кримінальному кодексі 2001 р.

За результатами виконаного дослідження можна дійти таких висновків.

Розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за лісопорушення у період з 1991 по 2011 рр. і до цього часу є доволі інтенсивним.

проте, водночас, фрагментарним і непослідовним. При цьому зміни до лісового і кримінального законодавства протягом перехідного періоду запроваджувалися асинхронно.

Серед інших чинників, які істотно зменшують ефективність кримінально-правової охорони лісів, є недоліки законодавчої техніки, декларативний характер деяких нормативно-правових актів у даній сфері, а також неузгоджена діяльність правоохоронних органів, на які покладені завдання щодо запобігання та сприяння у розслідуванні справ про злочини у сфері лісового господарства та використання лісових ресурсів.

Використана література:

1. Про затвердження Положення про Державну лісову охорону [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р. № 976. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/976-2009-п>.
2. Лісовий кодекс України : Закон України від 21 січня 1994 р. № 3852-XII // Відомості Верховної Ради України. - 1994. - № 17. - Ст. 99.
3. Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялищево-букових лісах Карпатського регіону : Закон України від 10 лютого 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2000. - № 13. - Ст. 99.
4. Акулов-Муратов В. В. Удосконалення механізмів державного управління та контролю в сфері охорони, захисту, використання та відновлення лісів в Донецькій області: автореф. дис. ...канд. наук зі спец. 25.00.02 - механізми держ. управ. / В. В. Акулов-Муратов. - Запоріжжя, 2009. - 24 с.
5. Лісовий кодекс України : Закон України від 8 лютого 2006 р. № 3404-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2006. - № 21. - Ст. 170.